

Roland H. Bainton

LUTHER

OMUL și REFORMATORUL

O BIOGRAFIE

Traducere de Daniel Tomuleț

Cuprins

Lista ilustrațiilor	11
Tabel cronologic	15
Mulțumiri	19
Cuvânt-înainte	21
Iată ce cred	25
Capitolul 1: Jurământul	29
Acasă și la școală	30
Neliniști religioase	32
La adăpostul sutanei	37
Capitolul 2: Mănăstirea	41
Teroarea Sacrului	42
Calea propriilor puteri	47
Meritele sfinților	49
Călătoria la Roma	50
Capitolul 3: Evanghelia	53
Nereușita mărturisirii	55
Scara mistică	56
Experiența evanghelică	59
Capitolul 4: Atacul	67
Indulgența pentru catedrala Sf. Petru	72
Cele 95 de teze	76
Capitolul 5: Fiul fărădelegii	81
Atacul dominican	83
Cazul e transferat în Germania	86
Întrevederile cu Cajetan	89
Amenințat cu exilul	92
Capitolul 6: Un Hus al Saxoniei	97
Provocarea lui Eck	100
Disputa de la Leipzig	104
Aprobarea lui Hus	107

Capitolul 7: Un Hercule german	113
Umaniștii: Erasmus	116
Melanchthon și Dürer	119
Naționaliștii: Hutten și Sickingen	121

Capitolul 8: Mistrețul din vie	127
Sacramentele și doctrina despre Biserică	130
Reluarea persecuției	132
Bula „Exsurge”	134
Bula îl caută pe Luther	137

Capitolul 9: Apelul la cezar	139
Publicarea bulei	143
Împotriva execrabilei bule a lui Antihrist	147
Despre libertatea creștinului	149

Capitolul 10: Iată ce cred	153
O audiere promisă și revocată	155
Împăratul își asumă responsabilitatea	159
Înnoirea invitației adresate lui Luther	162
Luther înaintea dietei	164
Edictul de la Worms	168

Capitolul 11: Patmosul meu	173
La Wartburg	174
Reforma la Wittenberg: Monahismul	177
Liturgia	182
Izbucnirea violențelor	183

Capitolul 12: Întoarcerea exilatului	185
Răzvrătire	186
Invitat să revină	189
Întoarcerea la Wittenberg	191

Capitolul 13: Nicio altă temelie	193
Natură, istorie și filosofie	194
Hristos, singurul mijlocitor al revelației	197
Cuvântul și sacramentele	200
Amenințarea la adresa moralei	202
Temeiul bunătații	204

Capitolul 14: Refacerea zidurilor	209
Vocațiile	209
Economia	212
Politica	214
Biserica și statul	217

Capitolul 15: Calea de mijloc	221
Ostilitatea papalității reformiste	222
Retragerea catolicilor moderați: Erasmus	225
Desprinderea puritanilor: Karlstadt	229
Sfinții revoluționari: Müntzer	232
Alungarea agitatorilor	233
Capitolul 16: Behemot, Leviatan și apele cele mari	237
Rivalii: Zwingli și anabapțiștii	237
Religie și tulburare socială	239
Luther și țărani	241
Müntzer atâta la răscoală	246
Criza și efectul ei asupra Reformei	252
Capitolul 17: Școala caracterului	255
Katharina von Bora	256
Viața domestică	258
Copii și discuții la masă	261
Perspective asupra căsătoriei	266
Mângâierile de-acasă	269
Capitolul 18: Răspândirea bisericii protestante	271
Diseminarea Reformei	271
Probleme bisericești de ordin practic	276
Principele evlavios	277
Protestul	279
Alianța protestantă: Colocviul de la Marburg	282
Mărturisirea de la Augsburg	285
Capitolul 19: Învățătura bisericii protestante	289
Traducerea Bibliei	289
Probleme doctrinare în traducere	293
Catehismele	297
Liturghia	300
Muzica	301
Cartea de imnuri	305
Capitolul 20: Lucrarea bisericii protestante	307
Predicarea	307
O predică de Crăciun	311
Interpretare la cartea lui Iona	313
Rugăciunea	316
Capitolul 21: Lupta pentru credință	319
Lupta continuă a lui Luther	319
Depresiile sale	321

Calea ocolită	323
Lupta cu îngerul	324
Stânca Scripturii	325
Capitolul 22: Măsura omului	331
Bigamia contelui	331
Atitudinea față de anabaptiști	332
Atitudinea față de evrei	335
Papistașii și împăratul	337
Măsura omului	339
Bibliografie	343
Abrevieri	353
Note	354
Credite pentru ilustrații	361
Index de persoane și locuri	363
Index de subiecte	367

Capitolul 1

Jurământul

ra o zi înăbușitoare de iulie, în anul 1505, când un călător singuratic își târa picioarele de-a lungul unui drum ars de soare, din vecinătatea satului saxon Stotternheim. Era un om tânăr, scund și îndesat, care purta uniforma unui student de la universitate. În timp ce se apropia de sat, cerul s-a întunecat. A început dintr-odată să plouă, după care a urmat o furtună năprasnică. Lumina unui fulger a despicat beznă și l-a trântit pe omul nostru la pământ. Chinându-se să se ridice, a strigat îngrozit: „Sfântă Ana, ajută-mă! Mă voi călugări.”

Omul acesta care a invocat protecția unui sfânt avea să repudieze, mai târziu, cultul sfinților. Cel care jurase să devină călugăr avea să renunțe, mai târziu, la monahism. Fiu credincios al Bisericii Catolice, el urma să sfârșame structura catolicismului medieval. Devotat slujitor al papei, avea să-l identifice, mai târziu, pe papa cu Antihristul; acest tânăr era Martin Luther.

Ațiunea sa demolatoare a fost accentuată și de faptul că dezintegrarea era deja în desfășurare. Naționalismul era deja gata să rupă uniunile politice, în momentul în care Reforma a distrus unitatea religioasă. Și totuși, această figură paradoxală a revigorat conștiința creștină a Europei. În vremea lui, după cum afirmă toți istoricii catolici, papii Renașterii erau lumești, obraznici, frivoli, senzuali, opulenți și fără scrupule. Totuși intelectualitatea nu s-a revoltat împotriva Bisericii, pentru că Biserica îi împărtășea în așa măsură gândirea și starea de spirit încât cu greu se putea justifica o astfel de revoltă. Politica se emancipase de orice preocupări legate de credință în așa măsură încât cel mai creștin dintre regii Franței și sfinția sa papa nu s-au sfiit să se alieze cu sultanul, împotriva sfântului împărat roman. Luther a schimbat însă toate aceste lucruri. Religia a redevenit un factor dominant, chiar în politică, pentru încă un secol și jumătate. Oamenii vremii țineau suficient de mult la credință pentru a muri și a ucide pentru ea. Dacă civilizația occidentală mai lasă cât de cât impresia unei civilizații creștine, omul acesta, Luther, merită cea mai mare parte a creditului.

După cum era de așteptat, Luther este o figură controversată. Mulțimea portretelor care i s-au făcut se împart în câteva categorii mari, care au fost deja

stabilite în timpul generației sale. Cei care l-au urmat l-au considerat profetul lui Dumnezeu și eliberatorul Germaniei. Dușmanii lui catolici l-au numit fiul pierzării și nimicitorul creștinătății. Agitatorii agrarieni l-au detestat, numindu-l un sicofant al principilor, în timp ce sectele radicale îl comparau cu Moise, cel care i-a scos pe copiii lui Israel din Egipt și i-a lăsat să piară în pustiu. Astfel de judecăți aparțin însă unui epilog mai degrabă decât unui prolog. Primul efort pe care trebuie să-l facem este să înțelegem omul.

Progrese în această direcție nu se pot însă realiza decât dacă se recunoște de la bun început că Luther a fost, înainte de orice, un om al religiei. Marile crize exterioare ale vieții lui, care orbesc ochii biografilor săi melodramatici, au fost pentru Luther însuși niște lucruri triviale, în comparație cu furtunile interioare ale căutării sale după Dumnezeu. Din motivul acesta, studiul de față ar putea începe cu prima lui criză religioasă acută, care a avut loc în anul 1505, mai degrabă decât cu nașterea lui, în anul 1483. Copilăria și tinerețea lui vor fi menționate, doar pentru a explica intrarea lui la mănăstire.

Acasă și la școală

Jurământul lui Luther trebuie explicat, deoarece chiar cu privire la acest moment timpuriu din cariera lui judecățile diferă. Cei care deplâng repudierea ulterioară a jurământului său explică trădarea lui prin faptul că nu ar fi trebuit să depună niciodată jurământul acesta. Dacă ar fi fost vreodată un călugăr adevărat, el nu și-ar fi abandonat niciodată rasa. Critica pe care Luther o aduce vieții monastice este făcută astfel să se răsfrângă asupra lui însuși, fiind zugrăvit ca un călugăr lipsit de vocație, în timp ce jurământul său este interpretat, nu ca o chemare autentică, ci mai degrabă ca un fel de soluție pentru conflictul său interior, ca o posibilitate de a ocoli incapacitatea sa de a se adapta mediului școlii și al căminului său.

În favoarea acestei perspective, se aduc câteva dovezi sărace. Ele nu se numără printre cele mai credibile, pentru că sunt toate luate din conversațiile unui Luther ajuns la maturitate, așa cum au fost ele consemnate, adesea inexact, de către studenții săi. Chiar în cazul în care ar fi autentice, ele nu pot fi acceptate așa cum arată la prima vedere, deoarece protestantul Luther nu mai era în situația de a-și putea aminti cu obiectivitate motivațiile perioadei sale catolice. În realitate, nu există decât o singură precizare care leagă îmbrăcarea sutanei de resentimentele sale față de disciplina părintească. Astfel, se spune că Luther ar fi zis că: „Mama m-a bătut cu bastonul pentru că furasem o nucă, până

mi-a țâșnit sângele. Disciplina strictă de felul acesta m-a împins către mănăstire, deși ea mi-a vrut binele.”¹ Aceste cuvinte sunt întărite de alte două afirmații: „Într-o zi, tatăl meu m-a biciuit în așa hal încât am fugit de acasă; și l-am urât, până când a ajuns să facă eforturi considerabile să-mi recâștige simpatia.”² „Într-o singură dimineață [la școală], am fost lovit cu bățul de cincisprezece ori, pentru o nimica toată. Ni s-a cerut să declinăm și să conjugăm, iar eu nu-mi învățasem lecția.”³

Fără îndoială, tinerilor li se aplicau tratamente dure, în vremurile acelea, și s-ar putea să fi fost adevărat că Luther a invocat astfel de situații pentru a recomanda un tratament mai omenesc, însă nu există niciun indiciu că această severitate ar fi produs mai mult decât un simplu resentiment trecător. Acasă, Luther era apreciat în mod deosebit. Părinții lui îl considerau un băiat cu capacități strălucite, care trebuia să devină jurist, să se căsătorească bine și să-i ajute la bătrânețe. Când Luther și-a obținut masteratul în Litere și Filosofie, tatăl lui i-a făcut cadou un exemplar din *Corpus juris* și nu i s-a mai adresat cu

termenul familiar *Du*, ci cu termenul de politețe *Sie*. Luther a fost întotdeauna extrem de devotat tatălui său și a fost profund afectat de faptul că părinții lui nu au fost de acord cu intrarea sa la mănăstire. Când tatăl său a murit, Luther a fost atât de afectat, încât nu a mai fost capabil să lucreze timp de câteva zile. Atașamentul său față de mama lui pare să fi fost mai puțin pronunțat, însă chiar bătaia pe care i-a administrat-o, zicea el, a fost bine intenționată; și își amintea cu drag un cântecel pe care ea obișnuia să-l cânte:

Dacă oamenii nu ne iubesc, pe mine și pe tine,

Ar trebui greșeala s-o vedem în propriul nostru sine.⁴

Școlile nu erau tocmai îngăduitoare, însă nu erau nici brutale. Scopul era să-i învețe pe elevi să vorbească limba latină. Băieții nu se împotriveau acestui lucru, pentru că latina era o limbă folositoare; era limba Bisericii, a legii, a diplomației și relațiilor internaționale, a științei și călătoriilor. Metoda de predare era exercițiul, punctat cu nuiua. Unul dintre studenți, numit *lupus*, adică lup, era ales pentru a-i spiona pe ceilalți și a raporta dacă aceștia mai vorbeau în germană. La fiecare amiază, celui mai slab elev din clasă i se dădea o mască de măgar, motiv pentru care se numea *asinus*; și trebuia să poarte această mască până în momentul în care prindea pe un altul că vorbea în germană. Lacunele se acumulau și erau plătite cu lovituri de vergea, la sfârșitul săptămânii. În felul acesta, se prea putea ca o anumită persoană să primească cincisprezece lovituri într-o singură zi.

Asinus.

În ciuda tuturor acestor severități însă, băieții învățau latina și o iubeau. Luther, departe de a fi astfel înstrăinat, era devotat studiilor sale și a devenit un student extrem de competent. Dascălii nu erau nici ei niște brute. Unul dintre aceștia, pe nume Trebonius, de câte ori intra în clasă, își descoperea capul înaintea atâtor viitori primari, cancelari, doctori și regenți.⁵ Luther își respecta învățătorii și s-a întristat când a aflat că ei nu apreciau direcția lui ulterioară.

Nu este adevărat că ar fi fost tot timpul deprimat. Mai degrabă a fost un tânăr vesel, îndrăgostit de muzică, un bun cântăreț cu alăuta și un iubitor al peisajului german. Privind în urmă, cât de frumoasă era localitatea Erfurt! Pădurea cobora până la marginea satului, unde lăsa loc pentru livezi și vii. Urmau apoi câmpurile care furnizau industriei germane a coloranților plantații întregi de indigofere, de in cu floarea albastră și de șofran galben; iar în mijlocul rândurilor strălucitoare stăteau cuibărite zidurile, porțile și clopotnițele satului Erfurt, împodobit cu multe turnuri. Luther îl numea noul Betleem.

Neliniști religioase

Cu toate acestea, Luther cădea uneori în depresii adânci, iar motivul nu se afla în fricțiuni personale, ci în frământările sale existențiale, intensificate de religie. Omul acesta nu era fiul Renașterii italiene, ci un om născut în îndepărtata Turingie, unde oamenii evlavioși mai înălțau încă biserici cu arcade și turnuri care căutau nelimitarea. Luther a fost el însuși o figură gotică atât de pronunțată,

Încât credința lui ar putea fi socotită ultima mare eflorescență a religiei Evului Mediu. În plus, el provenea din rândurile celui mai conservator element al populației: țărani. Tatăl său, Hans Luther, și mama lui, Margareta, erau niște *Bauern* germani zdraveni, solizi și oacheși. Nu se ocupau efectiv cu aratul pământului, pentru că, fiu fără moștenire, Hans plecase de la fermă la mină. În măruntaiele pământului însă, el a prosperat, cu ajutorul Sf. Ana, patroana minerilor, în așa măsură încât a ajuns proprietarul unei jumătăți de duzină de topitorii. Cu toate acestea, nu era nespus de bogat, soția lui trebuind totuși să aducă lemne de foc în spinare. Atmosfera familială era cea obișnuită în rândul țăranilor: aspri, duri, uneori neciopliți, creduli și religioși. Bătrânul Hans se ruga lângă patul fiului său, iar Margareta era și ea o femeie a rugăciunii.⁶

În credințele acestor poporani fără educație, se amestecau cu mitologia creștină și anumite elemente ale vechiului păgânism german. Pentru ei, pădurile, vânturile și apa erau populate de elfi, gnomi, zâne, sirene, spiriduși și vrăjitoare. Spiritele malefice erau cele care dezlănțuiau furtunile, inundațiile și molimele și care seduceau omenirea, aruncând-o în păcat și melancolie. Mama lui Luther credea că aceste personaje se țineau de farse la fel de mărunte cum ar fi furatul de ouă, de lapte sau unt; nici chiar Luther însuși nu s-a dezbărat vreodată de astfel de credințe. „Multe regiuni sunt locuite”, spunea el, „de diavoli. Prusia este plină de ei, iar Laponia e plină de vrăjitoare. În țara mea de baștină, pe vârful unui munte înalt, numit Pubelsberg, se află un lac în care, dacă arunci o piatră, se pornește furtuna peste întreaga regiune, pentru că apele sunt lăcașul unor demoni captivi.”⁷

Hans Luther.

Margareta Luther.

Educația primită la școală nu le oferea o eliberare, ci mai degrabă întărea instrucția primită acasă. În școala elementară, copii erau învățați cântece religioase. Învățau pe dinafară *Sanctus*, *Benedictus*, *Agnus Dei* și *Confiteor*. Erau învățați să cânte psalmi și imnuri. O, cât de mult iubea Luther *Magnificat*-ul! Participau la liturghie și la vecernie și luau parte la procesiunile multicolore din zilele de sărbătoare. Fiecare oraș în care Luther a mers la școală era plin de biserici și de mănăstiri. Pretutindeni era la fel: turnuri, clopotnițe, mănăstiri, preoți, călugări din diverse ordine, colecții de relicve, clopote bătând, indulgențe de vânzare, procesiuni religioase, vindecări la diverse sanctuare. La Mansfeld, în fiecare zi bolnavii se adunau lângă mănăstire, cu speranța unei vindecări în momentul în care bătea clopotul de vecernie. Luther își amintea că văzuse un diavol părăsind efectiv o persoană posedată.

Universitatea din Erfurt nu aducea niciun fel de schimbare. În vremea aceea, instituția nu fusese încă invadată de influențele renașcentiste. Clasicii din programă, cum ar fi Virgiliu, au fost întotdeauna apreciați în Evul Mediu. Fizica aristotelică era privită ca un exercițiu al gândirii gândurilor lui Dumnezeu, iar explicația naturală a cutremurelor și furtunilor nu împiedica intervenția ocazională a cauzalității divine. Toate studiile aveau legătură cu teologia, iar masteratul pentru care se pregătea și Luther, în vederea unei cariere în drept, îl pregătea la fel de bine și pentru o slujbă bisericească. Întreaga educație de acasă, de la școală și de la universitate era concepută pentru a insufla teamă de Dumnezeu și respect față de Biserică.

În toate aceste privințe, nu exista niciun lucru care să-l scoată pe Luther în evidență, în raport cu contemporanii săi, și cu atât mai puțin să explice de ce, mai târziu, urma să se revolte împotriva unei părți atât de importante a religiei medievale. Există un singur aspect în care Luther pare să fi fost totuși diferit de alți tineri din vremea lui, anume, faptul că era extraordinar de sensibil și trecea adesea prin perioade recurente de exaltare și depresie spirituală. Aceste oscilații afective l-au afectat de-a lungul întregii sale vieți. El a mărturisit că lucrul acesta a început să se manifeste în tinerețe și că depresiile deveniseră acute în cele șase luni care au precedat intrarea lui la mănăstire.⁸ Aceste stări nu pot fi puse doar pe seama adolescenței, pentru că, în momentul respectiv, era deja în vârstă de 21 de ani, iar experiențe de felul acesta a avut de-a lungul întregii sale perioade adulte. În același timp, nimeni nu poate reduce situația sa la un simplu caz de sindrom maniaco-depresiv, deoarece pacientul a făcut în mod continuu dovada unei capacități prodigioase de muncă, la un nivel cât se poate de înalt.

Explicația se află mai degrabă la nivelul tensiunilor pe care religia medievală le inducea în mod deliberat, punând alternativ accentul pe teamă și nădejde. Focul iadului era scormonit, nu pentru că oamenii trăiau într-o permanentă teamă, ci dimpotrivă pentru că nu trăiau așa; și pentru a crea suficientă teamă pentru a-i împinge pe oameni către sacramentele Bisericii. Dacă împietreau de spaimă, li se prezenta purgatoriul, care a fost introdus pentru a ameliora situația, fiind un loc

intermediar în care cei care nu erau suficient de răi pentru a merge în iad, dar nu erau nici suficient de buni pentru a merge în cer, își puteau continua procesul de ispășire. Dacă această ameliorare inspira mulțumire de sine, temperatura creștea în purgatoriu, însă presiunea era din nou redusă cu ajutorul indulgențelor.

Și mai deconcertantă decât fluctuația temperaturii în viața de dincolo era oscilația între mânia și îndurarea membrilor ierarhiei divine. Dumnezeu era înfățișat când ca un Tată, când ca un mânuitor al tunetului. El putea fi însă îmbunat prin mijlocirea Fiului Său mai blând, care era, la rândul Său, definit ca un judecător implacabil, în cazul în care nu era domolit de mama Lui, care, femeie fiind, nu se dădea înapoi de la renghiuri jucate lui Dumnezeu și diavolului, în avantajul rugătorilor ei; iar dacă ea era ocupată, se putea face apel la mama ei, Sf. Ana.

Modul în care erau prezentate aceste teme este sugestiv ilustrat în cele mai populare manuale din perioada Renașterii. Tema era moartea, iar cărțile care se vindeau bine ofereau instrucțiuni, nu despre modul cum trebuia plătită taxa pe venit, ci despre cum se putea scăpa de iad. Manuale intitulate *Ars moriendi* [Despre arta de a muri] înfățișau în gravuri rău prevestitoare sufletul gata de plecare, înconjurat de dușmani care-l ispiteau să comită păcatul irevocabil al abandonării nădejzii în mila lui Dumnezeu. Pentru a-l convinge că se afla deja dincolo de puțința iertării, i se puneau în față femeia cu care comisese adulter sau cerșetorul căruia nu i-a dat de mâncare. O altă gravură îl încuraja, prezentându-i figurile unor păcătoși iertați: Petru cu cocoșul lui, Maria Magdalena cu ulciorul ei, tâlharul pocăit și Saul prigonitorul, la care se adăuga concluzia succint exprimată: „Nu dispera niciodată.”⁹

Dacă această concluzie aducea mulțumire de sine, existau alte reprezentări care stârneau spaima. O carte care ilustrează pregnant starea de spirit dominantă este o istorie a lumii, publicată de Hartmann Schedel, la Nürnberg, în 1493. Masivele volume *in-folio*, după ce treceau în revistă istoria umanității de la Adam până la umanistul Conrad Celtes, se încheiau cu o meditație asupra vremelniceii existenței umane, la care se adăuga o gravură a dansului morții. Scena finală înfățișa ziua judecății. O gravură care ocupa întreaga pagină îl prezenta pe Hristos Judecătorul, așezat pe curcubeu. Din urechea Lui dreaptă, ieșea o floare de crin, reprezentându-i pe cei răscumpărați, care erau, mai jos, introduși de îngeri în paradis. Din urechea

Diavoli ispitind un muribund
să-și abandoneze nădejdea.

Hristos Judecătorul așezat pe curcubeu.

Lui stângă, ieșea o sabie, care îi simboliza pe cei pierduți și condamnați, pe care diavolii îi scoteau de păr din mormintele lor și îi aruncau în focurile iadului. Ce ciudat, comenta un editor modern, este faptul că o cronică publicată în anul 1493 se termina cu ziua judecății, în loc să se termine cu descoperirea Americii! Dr. Schedel își terminase manuscrisul în iunie. Columb se întorsese în martie precedent. Vestea nu ajunsese, probabil, încă până la Nürnberg. Datorită unui interval atât de scurt, dr. Schedel ratase această veste uluitoare. „Ce valoare extraordinară ar fi avut astăzi copiile care au supraviețuit ale acestei cronici, dacă ar fi menționat marele eveniment!”¹⁰

Așa scrie editorul modern, însă bătrânul dr. Schedel, dacă ar fi știut, s-ar fi putut să nu considere descoperirea unei lumi noi demnă de a fi menționată. Este greu de crezut că nu știa despre descoperirea Capului Bunei Speranțe, care a avut loc în 1488. Nu menționează totuși acest eveniment. Motivul era acela că el nu concepea istoria ca pe o cronică a răspândirii omului pe suprafața pământului și a aspirațiilor acestuia după mai mult pământ pe care să se răspândească. El concepea istoria ca pe o sumă de pelerinaje nenumărate prin valea plângerii, către Ierusalimul ceresc. Fiecare dintre cei care muriseră urma să se întoarcă într-o bună zi la viață, ca să stea, împreună cu gloata nenumărată a celor plecați, înaintea scaunului de judecată și pentru a auzi cuvintele: „Bine-ai lucrat” sau „Pleacă de la Mine în focul cel veșnic”¹¹. Hristosul călare pe curcubeu, cu crinul și sabia Lui, era o figură cât se poate de familiară în cărțile ilustrate din perioada respectivă. Luther văzuse și el astfel de imagini și a mărturisit că fusese lovit de o teroare cumplită, la vederea Hristosului Judecător.

La adăpostul sutanei

La fel ca toți ceilalți din timpul Evului Mediu, Luther știa cum să scape de starea lui. Învățătura Bisericii afirma că nicio persoană cu judecată nu aștepta până pe patul morții, pentru a se pocăi și a se ruga pentru har. De la început și până la sfârșit, singura posibilitate certă era aceea de a pune mâna pe orice formă de ajutor oferit de Biserică: sacramele, pelerinaje, indulgențe sau mijlocirea sfinților. Cu toate acestea, omul care conta exclusiv pe intervențiile mijlocitorilor cerești era un om fără judecată, dacă nu făcuse nimic care să-i asigure favoarea acestora!

Și cel alt lucru mai bun putea să facă el decât acela de a îmbrăca sutana? Oamenii credeau că sfârșitul lumii fusese deja amânat, de dragul călugărilor cistercieni. Hristos „poruncise deja îngerului să sune cu trâmbița Judecata de pe Urmă, când Mama Îndurării a căzut la picioarele Fiului ei, rugându-L să mai amâne puțin, «măcar pentru prietenii mei din Ordinul Cistercian, ca să se poată pregăti»”¹². Diavolii înșiși s-au plâns împotriva Sf. Benedict ca împotriva unui hoț care fura sufletele din mâinile lor. Cel care murea în sutană primea în cer un tratament preferențial, din cauza ținutei călugărești. Odată, un cistercian care făcuse febră s-a dezbrăcat de rasa lui și a murit așa. Ajungând la poarta